

Studiepuntmobiliteit in het HBO

Een verkenning voor de bestuurscommissie Internationalisering
Vereniging Hogescholen 2016



Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
1. Wat is de huidige stand van zaken?.....	4
1.1 Uitgaande studiepuntmobiliteit naar hbo-sector.....	4
1.2 Vorm van uitgaande studiepuntmobiliteit per sector	5
1.3 Uitgaande studiepuntmobiliteit naar sociaaleconomische achtergrond	7
1.4 Uitgaande studiepuntmobiliteit in internationaal perspectief.....	8
2. Best practices studiepuntmobiliteit.....	9
2.1 Algemene bevindingen	9
2.2 Belemmeringen.....	10
2.2.1 Financiering.....	10
2.2.2 Taal.....	12
2.2.3 Informatievoorziening.....	12
2.2.4 Curriculum.....	13
3. Docentmobiliteit	15
3.1 De meerwaarde van docentmobiliteit.....	15
3.2 Feiten en cijfers over docentmobiliteit.....	15
Conclusie.....	17
Literatuur	18

Inleiding

In de gemeenschappelijke visie op internationalisering (2014) formuleerden VSNU en Vereniging Hogescholen gezamenlijk vier ambities van het hoger onderwijs. Deze ambities worden sindsdien uitgewerkt en vertaald in concreet beleid. Zo werd op 24 augustus 2015 het Holland Scholarship gelanceerd en in december 2015 de notitie 'Internationale positionering/branding' door zowel VSNU als Vereniging Hogescholen vastgesteld.

Een van de ambities uit de gezamenlijke visie is om de Nederlandse student uit te rusten met de relevante, breed inzetbare, kennis en internationale vaardigheden die zij nodig hebben voor hun toekomstige beroepsuitoefening in Nederland of daarbuiten. De verankering van internationale vaardigheden in het onderwijs kan op verschillende manieren geschieden. Dat kan in Nederland door middel van *internationalisation at home*. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een *international classroom*, internationale projecten, onderdelen van het programma die in een andere taal worden gegeven en virtuele mobiliteit. EP-Nuffic heeft in 2014 uitgebreid gerapporteerd over het beleid van Nederlandse instellingen ten aanzien van 'internationalisering in eigen land' (EP-Nuffic, 2014). Naast *internationalisation at home* is ook leermobiliteit een vorm waarin studenten internationale vaardigheden kunnen opdoen.

In de gemeenschappelijke internationaliseringsvisie werd gesteld dat het vergroten van de uitgaande studiepuntmobiliteit een van de uitdagingen voor het hoger onderwijs is. Onder studiepuntmobiliteit worden studenten verstaan die in het kader van hun studie aan een Nederlandse hoger onderwijs instelling voor een (korte) periode naar het buitenland gaan om daar te studeren, stage te lopen en/of onderzoek te doen. Dit onderzoek zal zich toespitsten op deze vorm van mobiliteit. Daarnaast zal er in dit onderzoek specifiek aandacht zijn voor de uitgaande mobiliteit van docenten.

Uitgaande studiepuntmobiliteit is geen doel op zich. Het simpel stellen van een numerieke doelstelling is weinig effectief en heeft ook weinig met internationalisering van doen, als niet aan voorwaarde van inbedding en toetsing wordt voldaan (de Wit, 2011). Hogescholen zijn zich er dan ook van bewust dat uitgaande studiepuntmobiliteit een van de vele vormen is waarin internationale vaardigheden door studenten worden opgedaan. Deze opvatting past in de beleidslijn die minister Bussemaker heeft verwoord in haar visiebrief over de internationale dimensie van het hoger onderwijs en mbo. In deze Kamerbrief presenteert de minister het verwerven van interculturele en internationale vaardigheden als de standaard. Uitgaande mobiliteit wordt als een van de middelen gezien om tot het verwerven van de interculturele en internationale vaardigheden te komen (Bussemaker, 2014). Een middel dat de minister wil stimuleren.

Hogescholen bevorderen uitgaande studiepuntmobiliteit om twee redenen. Ten eerste blijkt uit verschillende onderzoeken dat een buitenlandverblijf een bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van internationale vaardigheden van de student (EP-Nuffic, 2014; European Commission, 2014). Met internationale vaardigheden worden vaardigheden bedoeld die relevant zijn voor de interactie met mensen uit andere landen. Daarbij kunnen vijf clusters van leereffecten worden onderscheiden: (1) interculturele competenties (omgaan met diversiteit en interculturaliteit), (2) taalvaardigheid, (3) global engagement (de betrokkenheid van de student bij maatschappelijke onderwerpen), (4) persoonlijke groei (o.a. zelfstandigheid, flexibiliteit en open-mindedness), (5) disciplinair knowledge (kennis van de beroepsuitoefening in het gastland) (Flanders Knowledge area vzw, 2013).

Een tweede reden om uitgaande studiepuntmobiliteit te bevorderen is de arbeidsmarktrelevantie van een buitenlandervaring. In de huidige arbeidsmarkt met moderne communicatie en transportmiddelen zijn de grenzen tussen lokale en regionale markten aan het vervagen. Een afgestudeerde met een hogere opleiding moet dan ook de wereldmarkt kennen en hier in kunnen functioneren (Schemer, 2010).

In 2014 is een grootschalige evaluatiestudie uitgevoerd naar de impact van het studenten-uitwisselingsprogramma Erasmus. Uit de evaluatie van het Erasmus programma blijkt dat studenten die een periode in het buitenland zijn geweest voor studie of stage, minder kans hebben om langdurig werkloos te zijn dan studenten die niet mobiel waren tijdens hun opleiding. Vijf jaar na het afstuderen is de werkloosheid onder deze groep 23% lager. Ook blijkt dat studenten met een buitenlandervaring gemiddeld 42% beter scoren op persoonlijkheidskenmerken die door werkgevers als belangrijk worden ervaren. Te denken valt hierbij aan zelfvertrouwen, probleemoplossend vermogen, kennis van eigen sterke/zwakke punten, open houding en besluitvaardigheid (European Commission, 2014).

Voor hogescholen is een belangrijk aandachtspunt de inclusiviteit van studiepuntmobiliteit. Het is niet alleen belangrijk om oog te hebben voor het aantal studenten met een buitenland ervaring. Ook de achtergrond van de studenten die naar het buitenland gaan is van belang. Niet alleen studenten van hoger opgeleide ouders met een hoge sociaaleconomische status moeten gestimuleerd worden om naar het buitenland te gaan. Ook thuiswonende eerste generatie studenten met ouders die een laag inkomen hebben ('Thierry' uit Stadskanaal) moet de mogelijkheid van een buitenland ervaring worden geboden. Het sec benoemen van een streefpercentage van studenten met een buitenland ervaring doet dan ook geen recht aan de maatschappelijke opdracht van hogescholen.

Dit onderzoek zal zich toespitsen op de uitgaande studiepuntmobiliteit van studenten aan Nederlandse hogescholen. Allereerst zal in hoofdstuk 1 inzichtelijk worden gemaakt hoe hogescholen er op dit moment voor staan en welke cijfers hiervan beschikbaar zijn. In hoofdstuk 2 wordt besproken welk beleidsinstrumenten (best practices) hogescholen inzetten om uitgaande mobiliteit te bevorderen en welke belemmeringen zij ervaren. Het belang van docentmobiliteit zal in hoofdstuk 3 worden besproken. Vervolgens zal worden afgesloten met een concluderend hoofdstuk. Hoewel dit onderzoek zich toespitst op uitgaande studiepuntmobiliteit wordt benadrukt dat hogescholen fysieke mobiliteit niet als een doel op zich zien. Het is één van de vormen waarin internationale vaardigheden worden opgedaan.

1. Wat is de huidige stand van zaken?

In dit hoofdstuk zal een beeld worden geschetst van de uitgaande studiepuntmobiliteit in het hoger beroepsonderwijs. Allereerst zal worden gekeken naar studiepuntmobiliteit per sector en vervolgens zal worden gekeken naar de vorm van uitgaande studiepuntmobiliteit. Ook zal kort worden stilgestaan bij studiepuntmobiliteit in internationaal perspectief.

Gegevens over uitgaande studiepuntmobiliteit in het hoger beroepsonderwijs zijn voornamelijk beschikbaar via het Researchcentrum Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) van de Universiteit Maastricht. Ieder najaar neemt het ROA een enquête (hbo-monitor) af onder afgestudeerden van het daaraan voorafgaande studiejaar. Deze hbo-monitor heeft zich ontwikkeld tot een gezaghebbend instrument. Alle hbo opleidingssectoren zijn in deze monitor vertegenwoordigd, de opleidingssector taal en cultuur hanteert een specifieke vragenlijst: de Kunst-Monitor. De vraag over uitgaande studiepuntmobiliteit komt dusdanig overeen met de standaard vragenlijst dat de resultaten goed vergeleken kunnen worden met de resultaten van de andere sectoren.

Een nadeel van het door het ROA uitgevoerde onderzoek, is dat aan studenten niet wordt gevraagd naar de tijdsspanne of het aantal studiepunten van de buitenlandervaring. Hoewel vanuit de hbo-monitor een vrij exact beeld kan worden verkregen welk percentage van de studenten een buitenlandervaring heeft gehad in de vorm van studie of stage, valt niet vast te stellen om welke tijdsspanne of aantal studiepunten het gaat.

Een van de Bolognadoelstellingen is dat 20% van de studenten die in 2020 afstuderen internationaal mobiel moet zijn geweest. Internationale mobiliteit wordt in de context van het Bolognaproces gedefinieerd als een buitenlandervaring van minimaal drie maanden en/of minimaal vijftien studiepunten. Aangezien in het afgestudeerden-onderzoek niet wordt gevraagd naar de tijdsspanne of het aantal studiepunten, geven de cijfers van het ROA een indicatie over de vraag in hoeverre Nederland voldoet aan de in het Bolognaproces gestelde streefcijfers.

Om te kijken in hoeverre het Nederlandse hoger onderwijs daadwerkelijk aan de afgebakende Bolognadoelen voldoet zijn extra gegevens nodig. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft van het ministerie van OCW opdracht gekregen om in 2017 eenmalig zo'n onderzoek uit te voeren (EP-Nuffic, 2015).

1.1 Uitgaande studiepuntmobiliteit naar hbo-sector

Uit de gegevens van het ROA, weergegeven in tabel 1, blijkt dat van cohort 2012-13, 22,3% van alle afgestudeerden een stage of studie in het buitenland heeft gevolgd. Dit percentage zit boven de mobiliteitsdoelstelling van 20% uit het Bologna-proces. Sinds cohort 2009-2010 wordt de 20% grens van uitgaande studiepuntmobiliteit in het hoger beroepsonderwijs gehaald.

Uit tabel 1 blijkt ook dat tussen de verschillende sectoren¹ in het hbo grote verschillen bestaan. Zo blijkt een buitenlandervaring in de sector landbouw heel gebruikelijk. Dit percentage ligt een stuk hoger dan het percentage in de sector Gedrag & Maatschappij (12,5%). De gegevens per sector worden grafisch in figuur 1 weergegeven.

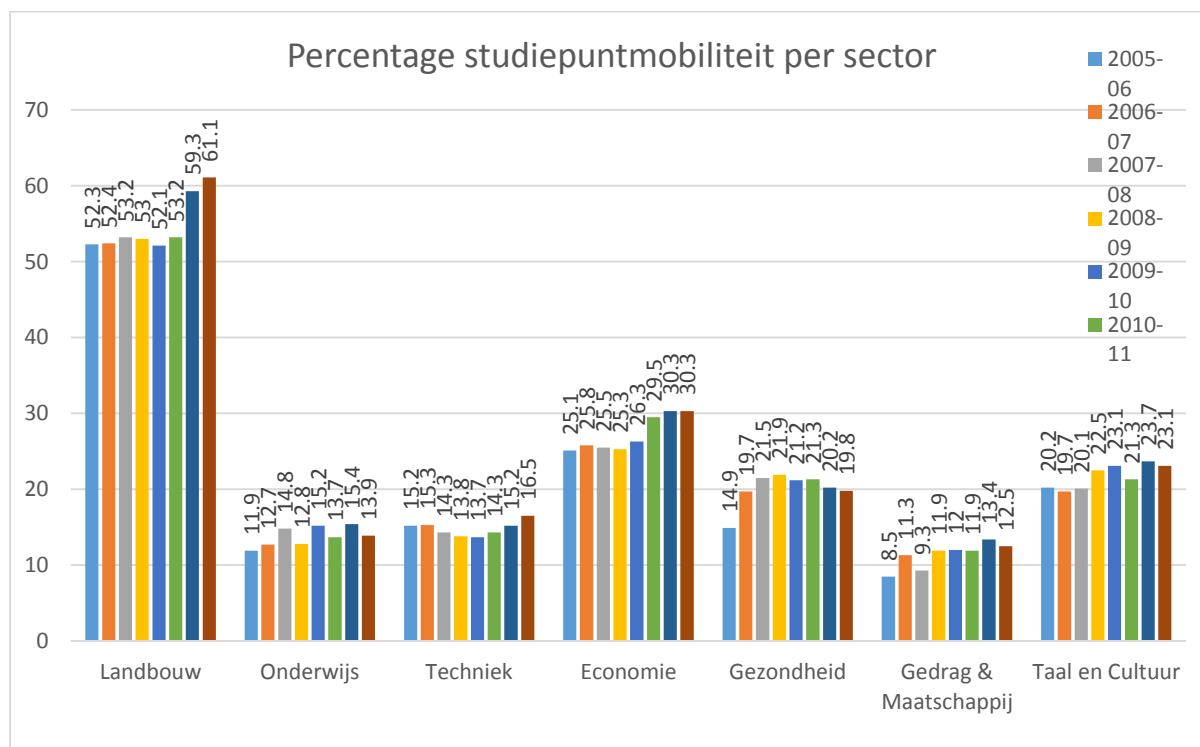
¹ In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de indeling in en benaming van sectoren die het ROA hanteert.

Tabel 1: Percentage studiepuntmobiliteit per sector.

	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13
Landbouw	52,3	52,4	53,2	53,0	52,1	53,2	59,3	61,1
Onderwijs	11,9	12,7	14,8	12,8	15,2	13,7	15,4	13,9
Techniek	15,2	15,3	14,3	13,8	13,7	14,3	15,2	16,5
Economie	25,1	25,8	25,5	25,3	26,3	29,5	30,3	30,3
Gezondheidszorg	14,9	19,7	21,5	21,9	21,2	21,3	20,2	19,8
Gedrag & Maatschappij	8,5	11,3	9,3	11,9	12,0	11,9	13,4	12,5
Taal & Cultuur	20,2	19,7	20,1	22,5	23,1	21,3	23,7	23,1
Totaal	18,3	20,2	21,5	19,9	20,5	21,4	22,5	22,3

Bron: ROA, bewerking EP-Nuffic

Figuur 1: Percentage studiepuntmobiliteit per sector.

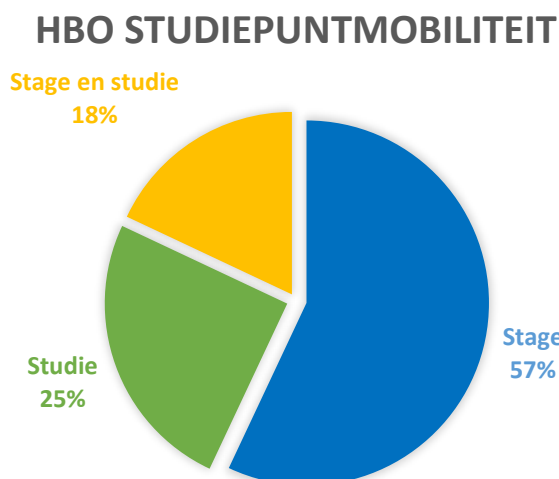


Bron: EP-Nuffic

1.2 Vorm van uitgaande studiepuntmobiliteit per sector

Binnen het hoger beroepsonderwijs zijn er drie vormen waarin een buitenlandervaring wordt opgedaan te weten: stage, studie of stage en studie. In figuur 2 zijn de verschillende vormen van studiepuntmobiliteit voor cohort 2012-2013 weergegeven. Onder studenten die voor een periode naar het buitenland vertrokken was een stage in het buitenland met 57% duidelijk populairder dan het volgen van onderwijs bij een buitenlandse instelling (25%). Het combineren van stage en studie in het buitenland werd door 18% van deze studenten gedaan (EP-Nuffic, 2015).

Figuur 2: Studiepuntmobiliteit voor cohort 2012-13 naar drie vormen.



Bron: ROA bewerkt door EP-Nuffic

Tabel 2 geeft de percentages studenten per sector weer die gedurende de studie een stage hebben gelopen in het buitenland. Met name in de sector Landbouw (54%) is een stage in het buitenland gebruikelijk, hier is ook een toename te zien. Bij de sectoren Onderwijs (8%), Techniek (11%) en Gedrag & Maatschappij (10%) is een stage in het buitenland een stuk minder gebruikelijk.

Tabel 2: Percentage studenten per sector dat in het buitenland stage heeft gelopen.

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
Landbouw	46	45	45	46	52	54
Onderwijs	9	8	9	7	9	8
Techniek	10	9	9	9	10	11
Economie	14	11	13	14	14	13
Gezondheidszorg	17	18	17	17	16	16
Gedrag & Maatschappij	7	9	9	10	10	10
Taal & Cultuur	10	10	13	11	11	13
Totaal HBO	13	12	12	13	13	13

Bron: ROA

Tabel 3 geeft het percentage studenten weer dat in het buitenland onderwijs heeft gevolgd tijdens de studie. Opvallend is het grote aantal studenten in de sectoren Kunst (8%) en Economie (9%) dat een deel van het onderwijs in het buitenland heeft gevolgd. Daarnaast is te zien dat in de andere sectoren het volgen van onderwijs aan een instelling in het buitenland minder gebruikelijk is.

Tabel 3: Percentage studenten per sector dat in het buitenland onderwijs heeft gevolgd.

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
Landbouw	2	2	2	2	2	2
Onderwijs	2	3	3	3	3	4
Techniek	3	3	3	3	3	4
Economie	7	7	7	8	8	9
Gezondheidszorg	1	1	2	2	2	2
Gedrag & Maatschappij	1	2	2	1	2	2
Taal & Cultuur	8	10	8	8	10	8
Totaal HBO	4	4	4	5	5	6

Bron: ROA

Tot slot wordt in tabel 4 een overzicht gegeven van het percentage studenten dat een stage met onderwijs in het buitenland combineert. In de sectoren Landbouw en Economie komt de combinatie van onderwijs en stage in het buitenland het vaakst voor.

Tabel 4: Percentage studenten per sector dat zowel stage als onderwijs in het buitenland heeft gevolgd.

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
Landbouw	6	6	5	5	6	5
Onderwijs	4	3	4	3	3	3
Techniek	1	2	1	2	2	2
Economie	7	7	7	7	9	8
Gezondheidszorg	4	3	3	2	2	2
Gedrag & Maatschappij	1	1	1	1	1	1
Taal & Cultuur	2	3	3	2	3	2
Totaal HBO	4	4	4	4	4	4

Bron: ROA

1.3 Uitgaande studiepuntmobiliteit naar sociaaleconomische achtergrond

De maatschappelijke opdracht van hogescholen is om studenten een kans te bieden in het hoger onderwijs ongeacht hun sociaaleconomische achtergrond of de opleidingsachtergrond van hun ouders. Uitgaande studiepuntmobiliteit beoogt om studenten van verschillende sociaal en culturele achtergronden met elkaar in contact te brengen.

Voor hogescholen ligt nog een uitdaging om in de komende jaren te werken aan de emancipatie functie. Uit onderzoek van EP-Nuffic (2016) blijkt namelijk dat studenten met hoog opgeleide ouders anderhalf keer vaker een buitenlandverblijf plannen en realiseren dan eerste generatie studenten. Hogescholen zijn zich ervan bewust dat het bevorderen van de eerste generatie studenten een andere aanpak vergt. Zij moeten vaak stapje voor stapje voorbereid worden. Bijvoorbeeld door een kort buitenlandverblijf in het eerste en tweede jaar, aanbod van taalonderwijs en een docent die hun stimuleert om in het derde jaar naar het buitenland te gaan voor stage of studie.

Tot slot is in tabel 5 is te zien dat studenten met ouders met een hoge sociaaleconomische status vaker naar het buitenland (26% in 2015) gaan dan studenten uit lagere sociaaleconomische milieus (21% in 2015).

Tabel 5: Hoger onderwijs gevolgd buiten Nederland naar sociaaleconomische status

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2012	2013	2014	2015
Hbo	Laag	10	8	9	9	9	9	9	11	15	19	16	21
	Midden	13	14	12	11	12	8	13	13	19	21	21	22
	Hoog	16	15	16	16	16	15	17	17	20	25	24	26
	Totaal	13	12	12	11	12	10	13	14	18	22	21	23

De vraagstelling van deze vraag is per 2013 veranderd.

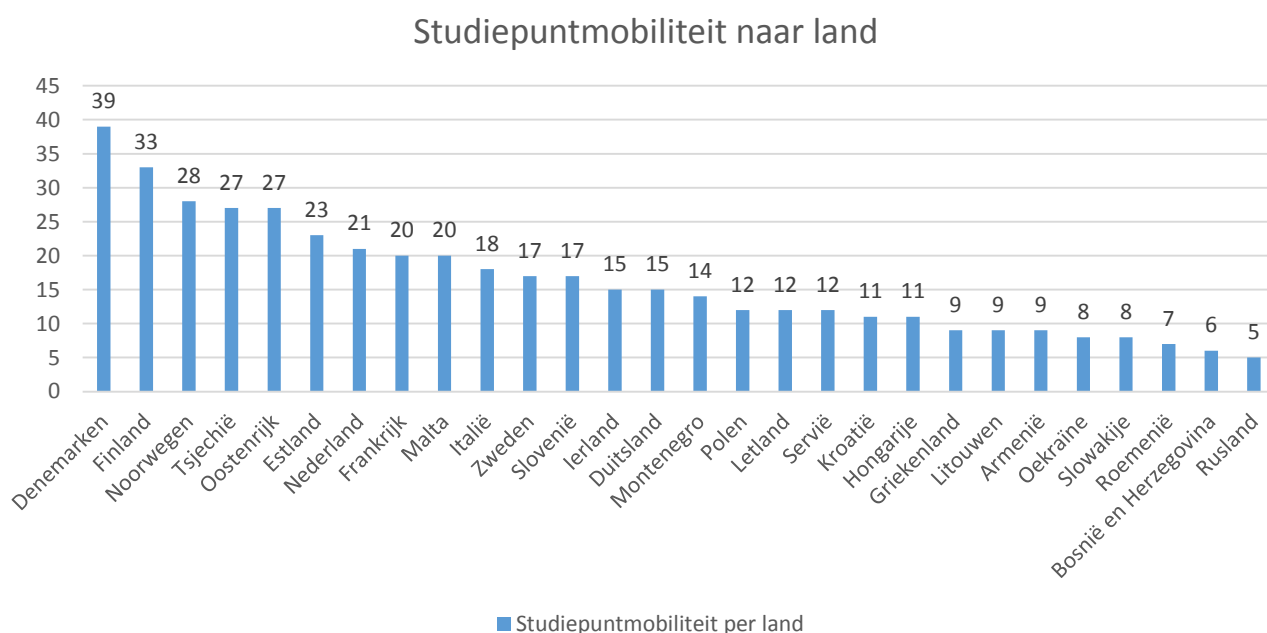
Sociaaleconomische status is berekend op basis van de opleiding en beroep van zowel vader en moeder, het gezinsinkomen en sociale klasse. Deze statistiek is pas berekend vanaf 2003.

Bron: OCW Studentenmonitor hoger onderwijs 2001-2015

1.4 Uitgaande studiepuntmobiliteit in internationaal perspectief

Het Nederlandse hoger onderwijs scoort op uitgaande studiepuntmobiliteit bovengemiddeld. Dit werd ook geconstateerd in een recent onderzoek van EP-Nuffic (2016). In figuur 3 is te zien dat Nederland met een zevende plaats tot de koplopers in Europa behoort. Verder valt op dat met name de Scandinavische landen erg goed scoren op uitgaande mobiliteit.

Figuur 3: Studiepuntmobiliteit naar land, in percentage van het totaal aantal studenten in het hoger onderwijs



Bron: EUROSTUDENT V 2012-2015

2. Best practices studiepuntmobiliteit

De Vereniging Hogescholen heeft bij International Offices van hogescholen de activiteiten geïnterviewd die worden ondernomen om uitgaande studiepuntmobiliteit te stimuleren. Gevraagd is welke belemmeringen zij zien en welke best practices zij willen delen. Van twintig hogescholen hebben wij hierover informatie ontvangen. Daarnaast is met zeven instellingen gesproken met medewerkers die verantwoordelijk zijn voor internationalisering. Afhankelijk van de instelling is gesproken met medewerkers c.q. het hoofd van het International Office, beleidsmedewerker internationalisering en/of de secretaris van het college van bestuur.

2.1 Algemene bevindingen

In zowel de gesprekken als bij de uitvraag kwam naar voren dat de houding van het management (College van Bestuur, faculteitsdirecteuren en opleidingsmanagers) en docenten van zeer groot belang is. Voor docenten geldt dat zij een belangrijke rol kunnen hebben in het enthousiasmeren van studenten om naar het buitenland te gaan. In hoofdstuk 3 is meer aandacht voor de rol van docenten en het belang van docentmobiliteit. Een positieve houding van het management is van belang voor het scheppen van de juiste randvoorwaarden in de vorm van het beschikbaar stellen van tijd en geld. Dat is nodig voor onder meer het opzetten en onderhouden van partnerships en het beheren van beursprogramma's.

Ten tweede is een positieve houding van het management belangrijk omdat uitgaande mobiliteit in een visie ingebed moet zijn. Het moet onderdeel uitmaken van een bredere idee achter de competentieverwerving van de student. Uitgaande mobiliteit is immers geen doel op zich, maar onderdeel van een range aan instrumenten om studenten van internationale vaardigheden te voorzien.

Uit de inventarisatie onder hogescholen blijkt dat zij alleen beleid hebben ten aanzien van uitgaande mobiliteit. Daarbij zijn vier modellen waar te nemen. Bij de meeste instellingen (12 van de 20) is het beleid ten aanzien van uitgaande mobiliteit op centraal niveau vastgesteld. Daarnaast wordt er bij drie hogescholen zowel op centraal als op faculteitsniveau beleid gemaakt. Bij drie andere hogescholen is het beleid zowel op centraal als op opleidingsniveau vastgelegd en tot slot wordt bij twee instellingen op opleidingsniveau het beleid vastgelegd.

De invulling van het beleid ten aanzien van uitgaande mobiliteit laat grote verschillen zien die deels te verklaren zijn door het type opleidingen van een instelling. Enkele voorbeelden:

- De HAS (agrarijche opleidingen) heeft ervoor gekozen om een buitenlandstage als vast onderdeel in het curriculum op te nemen omdat hun studenten na het afstuderen in een globaliserend werkveld terecht komen. Alle agrarijche (familie)bedrijven hebben immers te maken EU-wetgeving, milieuvraagstukken en globale thema's als voedselveiligheid en voedselzekerheid. Studenten moeten hun eigen stageplaats in het buitenland vinden omdat het werkveld niet alleen om internationaal competente afgestudeerden vraagt. Een afgestudeerde moet ook een zekere mate van zelfstandigheid hebben en in oplossingen kunnen denken. Het idee is dat een deel daarvan bereikt kan worden door een student verantwoordelijk te maken voor het vinden van een stageplaats.
- Viaa (hbo-v, pabo en social studies opleidingen) biedt studenten stage en studieplaatsen bij vaste partners aan omdat zij daarmee de drempel voor hun studenten om naar het buitenland te gaan verlagen. Daarnaast sturen zij studenten twee aan twee naar het buitenland. Studenten hebben dan altijd iemand om mee te sparren en hun ervaringen mee te verwerken. Zeker voor de (soms heftige) ervaringen in ontwikkelingslanden wordt dat als belangrijk gezien.
- ArtEZ (kunstopleidingen) wordt voor studenten zoveel mogelijk naar maatwerk gezocht. Veel studenten kiezen nadrukkelijk voor een buitenlandverblijf bij een specifiek bedrijf. Zo willen mode studenten bij grote ontwerpers stage lopen en studenten dans bij gerenommeerde

gezelschappen. Studenten die in het buitenland gaan studeren kiezen vaak voor een specifieke buitenlandse docent.

- De Haagse Hogeschool (multisectorale hogeschool) kent grote verschillen tussen opleidingen. Bij sommige opleidingen is uitgaande mobiliteit nog niet prominent in beeld. Een opleiding als European Studies is daarentegen erg actief op het gebied van uitgaande mobiliteit. De opleiding werkt met landenmentoren. Dat zijn docenten die de mobiliteit naar een land managen. Zij spreken de taal van het doelland, kennen de aanmeldprocedures en de partnerinstellingen goed.

Tot slot kwam uit de interviews en uitvraag naar voren dat het instellingsbrede beleid pas echt goed geïmplementeerd kan worden als er ook voortrekkers zijn bij de verschillende domeinen en opleidingen. Een bottom-up benadering waarbij opleidingsteams actief worden betrokken bij het vormgeven van internationalisering wordt door diverse instellingen als erg belangrijk gezien. Periodiek overleg tussen decentrale en centrale medewerkers komt uit diverse interviews naar voren als een best practice. Zo sluit het International Office van Windesheim periodiek aan bij een overleg van de verschillende domeinraden. Door niet meer een aparte vergadering in te plannen maar zelf actief de domeinraden te bezoeken worden de lijnen veel korter.

2.2 Belemmeringen

Hoewel de redenen die studenten weerhouden van een buitenlandervaring talrijk en vaak complex zijn (ESIB, 2007) komt er zowel in dit onderzoek als in de literatuur een aantal algemene belemmeringen naar voren. Het gaat daarbij om gebrek aan financiering, taalbarrières, gebrek aan informatie en de curriculum inpassing. (ESIB, 2007; EUA,2010).

Naast deze vier obstakels wordt het lang gescheiden zijn van vrienden en familie(bedrijf) vaak genoemd als barrière om naar het buitenland te gaan. Vervolg onderzoek naar (de beïnvloeding van) deze barrière is nodig. Er zijn een aantal instellingen dat al ervaring heeft met het beïnvloeden van deze barrière. Zo organiseert HZ UAS ieder jaar een Pre Departure-avond voor zowel ouders als studenten waarin zij geïnformeerd wordt over allerlei zaken ten aanzien van het buitenlandverblijf. Tijdens deze avond worden ook studenten die reeds buitenlandervaring hebben opgedaan, ingezet. Vooral ouders waarderen zo'n informatieavond enorm is de ervaring.

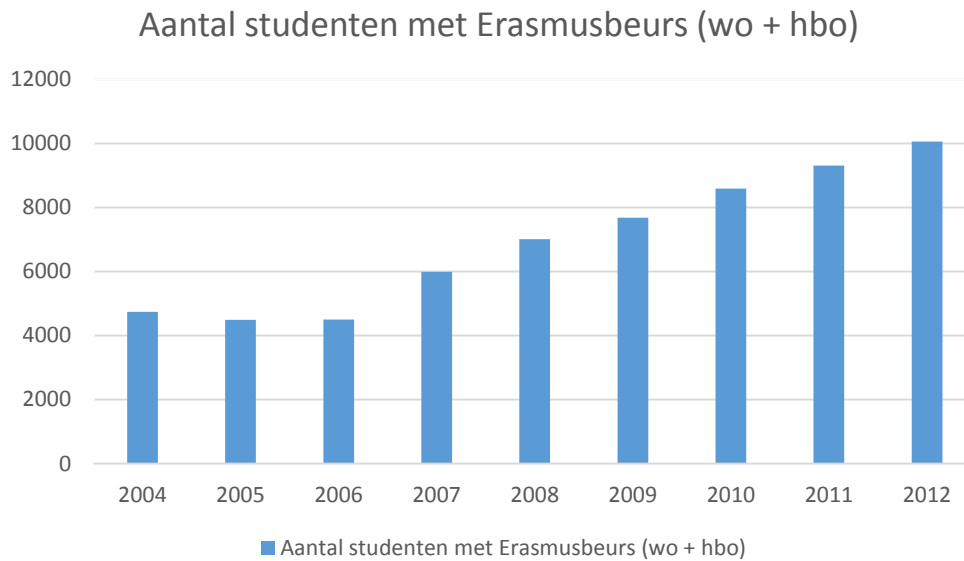
Tot slot zijn er enkele sectorspecifieke obstakels die hier buiten beschouwing worden gelaten. Zo is de toelating van studenten bij buitenlandse partners in de kunstsector soms afhankelijk van een beoordeling van het portfolio van de student.

2.2.1 Financiering

Voor een deel van de studenten zijn de (vermeende) extra kosten die een buitenlandverblijf met zich meebrengt reden om er vanaf te zien. Om studenten tegemoet te komen bestaan verschillende beurzenprogramma's.

Het grootste beurzenprogramma is Erasmus+. Alle hogescholen maken gebruik van dit EU-programma. Het programma is met name gericht op het bevorderen van intra-Europese mobiliteit van studenten. Het aantal studenten dat een Erasmusbeurs ontvangt is de afgelopen jaren sterk gestegen. De belangrijkste bestemmingslanden van Nederlandse studenten zijn het Verenigd Koninkrijk, Spanje en Duitsland.

Figuur 4: aantal studenten uit het hoger onderwijs met Erasmusbeurs, per jaar



Bron: EP-Nuffic

Mede door de groeiende populariteit is er te weinig budget om alle aanvragen voor Erasmus+-beurzen te honoreren. Dit betekent dat hogescholen in toenemende mate moeten selecteren of vanuit eigen middelen het budget voor Erasmus+ aanvullen. Daarnaast is een veel gehoorde klacht van hogescholen dat het Erasmus+-programma voor instellingen grote administratieve lasten met zich meebrengt.

Ter bevordering van de mobiliteit naar niet-EU landen is in het studiejaar 2015-2016 het Holland Scholarship programma van start gegaan. Binnen dit programma zijn ho-breed 768 beurzen van € 1.250 beschikbaar. De beurzen worden voor de helft door de instelling en voor de andere helft door het ministerie van OCW bekostigd. In het eerste jaar hebben hogescholen aan 308 studenten een beurs toegekend. De belangrijkste bestemmingslanden zijn de Verenigde Staten, Zuid-Afrika en Australië.

Tot slot hebben elf hogescholen een specifiek beurzenprogramma dat zich richt op de studenten van eigen instelling. Bij instellingen is behoefte aan meer kennisdeling over hoe collega instellingen vorm geven aan deze beurzenprogramma's. In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de hogescholen met een beurzenprogramma.

Tabel 6: hogescholen met een eigen beurzenprogramma

Naam Instelling	Bekostigd door	Doel gebied
ArtEZ	Externe stichting	Mobiliteit buiten Europa
Driestar	Een opleiding	
Fontys	De instelling	Specifieke study abroad plaatsen
Haagse Hogeschool	De instelling	Mobiliteit buiten Europa
HAS	De instelling i.s.m. externe stichting	Stage in ontwikkelingsland
HKU	De instelling	Mobiliteit algemeen
Hogeschool Leiden	De instelling	Mobiliteit buiten Europa
HZ UAS	De instelling	Mobiliteit buiten Europa
Inholland	De instelling	
Saxion	De instelling	Mobiliteit buiten Europa
Via	De instelling	Mobiliteit buiten Europa

2.2.2 Taal

2.2.2.1 *Taal als barrière voor studenten*

Kennis van vreemde talen is onontbeerlijk in het kader van mobiliteit. Uit diverse onderzoeken komt naar voren dat dit een grote drempel is voor studenten om naar het buitenland te gaan (ESIB, 2012). De vooropleidingen spelen een belangrijke rol in het taalonderwijs. Zo wordt in het voortgezet onderwijs naast Engels, Frans en Duits bij een deel van de scholen Spaans, Russisch, Italiaans, Arabisch, Turks en/of Chinees (alleen vwo) als vreemde taal aangeboden.

Hogescholen proberen deze barrière op verschillende manieren te verkleinen. Ten eerste maken veel hogescholen gebruik van het Online Linguistic Support (OLS) programma van Erasmus+. Een tweede vorm is het aanbieden van de mogelijkheid om talenkennis bij te spijkeren bij een talencentrum. Ten derde is bij een aantal opleidingen Engels taalonderwijs volledig verweven in het curriculum.

2.2.2.2 *Taal als barrière voor de instelling*

Ook voor instellingen vormt taal een barrière bij studentmobiliteit. Uitwisseling staat of valt bij wederkerigheid. De consequentie van het bevorderen van uitgaande studiepuntmobiliteit in de vorm van het volgen van onderwijs bij een partnerinstelling is dan ook dat een hogeschool te maken krijgt met uitwisselingsstudenten die naar Nederland komen. Deze inkomende uitwisselingsstudenten vragen om opleidingen of modules die voor hun toegankelijk zijn en dus in de Engelse taal worden aangeboden. Hogescholen met een laag aanbod aan Engelstalig onderwijs hebben relatief gezien weinig 'wisselgeld' om buitenlandse studenten te ontvangen.

2.2.3 Informatievoorziening

In diverse onderzoeken naar mobiliteitsbelemmeringen geven studenten aan informatie te missen over de mogelijkheden voor hun specifieke opleiding en meer praktische ondersteuning te willen. Het gaat daarbij vooral om de informatievoorziening over specifieke mogelijkheden per opleiding. Ook geven studenten aan dat zij begeleiding willen ontvangen vanuit de instelling bij het regelen en organiseren van het buitenland verblijf. Met name adequate ondersteuning bij specifieke administratieve procedures zou een barrière voor studenten kunnen verminderen. Internationaliseringsdiensten van de instellingen spelen hierbij een grote rol.

Bij het verbeteren van de informatievoorzieningen aan studenten kan aan verschillende elementen worden gedacht. Ten eerste is de zichtbaarheid van internationaliseringsdiensten belangrijk. Een inspirerend voorbeeld is Vias dat een student onderzoek heeft laten doen naar de zichtbaarheid van haar eigen international office. Dit heeft geresulteerd in een scriptie waaruit verschillende praktische handvatten kwamen om de bekendheid van het international office te vergroten. Het kantoor van het international office was op een afdeling waar studenten niet vaak zomaar langslopen. Vias heeft ervoor gekozen de locatie van het bureau te verplaatsen naar een centrale plek bij de Aula. Dit heeft de aanloop van studenten aanzienlijk vergroot. Andere vormen van meer zichtbaarheid die zij hebben toegepast zijn meer gebruik van posters en banners en een enorme muurschildering van een landkaart op het kantoor.

Informatievoorziening kan ook worden verbeterd door eerder te beginnen met de voorlichting van studenten over de mogelijkheid naar het buitenland te gaan. Het blijkt positief te werken om al in een vroeg stadium studenten te informeren over de mogelijkheden en frequent hen te herinneren aan een buitenlandervaring. Een aantal hogescholen gaat tijdens de introductieweek bij elke opleiding langs om kort iets te vertellen over buitenland mogelijkheden. Andere momenten waarop studenten actief benaderd worden zijn tijdens voorlichtingsrondjes langs alle klassen, voorlichtingsmomenten over minoren, de International Day en Study Abroad Fairs.

Ten derde wordt het inzetten van studenten die van een buitenlandse ervaring terugkeren om nieuwe studenten te informeren en motiveren als erg positief ervaren. Er zijn natuurlijk diverse manieren om een dergelijke uitwisseling structureel op te zetten. Denk aan het organiseren van een buitenlandmarkt, het bijhouden van een alumni bestand, etc. Het ontvangen van informatie van peers blijkt beter aan te slaan dan bijvoorbeeld alleen het sturen van informatieve e-mails. Een vierde vorm van het informeren van studenten is het zichtbaar maken van de studenten die op dit moment in het buitenland zijn. Saxion heeft met Our Saxion World (<http://www.oursaxionworld.com/>) een website opgezet waarbij op een digitale wereldkaart inzichtelijk wordt gemaakt waar zich in de wereld studenten, medewerkers, alumni, partnerinstellingen en projecten van Saxion bevinden. Bij andere hogescholen wordt met behulp van een groot magneetbord waar een wereldkaart opstaat ongeveer hetzelfde gedaan. Door middel van foto's op het magneetbord wordt duidelijk gemaakt welke student in welk land zit.

Tot slot maken veel instellingen gebruik van het landelijke informatiepunt WilWeg, dat wordt beheerd door EP-Nuffic. Het doel van WilWeg is om de Nederlandse scholieren/studenten te informeren en enthousiasmeren over een studie of stage in het buitenland. Ten behoeve hiervan wordt onder meer een website (www.wilweg.nl) beheerd, zijn er flyers beschikbaar en gaan medewerkers van EP-Nuffic naar evenementen bij een hogeschool. WilWeg zet steeds meer studenten in die als ervaringsdeskundigen optreden en andere studenten aanmoedigen om naar het buitenland te gaan. Het WilWeg Instagramaccount is bijvoorbeeld in handen van studenten die vanuit hun studie of hun stageplek in het buitenland een verslag doen en worden er vanaf dit najaar circa 15 WilWeg-ambassadeurs getraind om de hogescholen te ondersteunen in hun voorlichting over een buitenlandervaring.

2.2.4 Curriculum

Studenten geven aan dat zij vrezen voor studieduurverlenging als zij deelnemen aan de mogelijkheid om in het buitenland stage of studie te lopen. Zeker met de afschaffing van de basisbeurs kan deze vrees leiden tot een afname in studiepuntmobiliteit. De angst voor studievertraging wordt door twee zaken veroorzaakt. Ten eerste dat (verplichte) vakken bij terugkomst ingehaald moeten worden. En ten tweede is er soms de angst dat in het buitenland behaalde studiepunten niet worden erkend door de thuisinstelling.

Een veel gehoorde oplossing voor het eerste probleem is het inpassen van een mobiliteitsvenster in het curriculum waardoor een duidelijk moment ontstaat om naar het buitenland te gaan. Dit zorgt voor een betere inbedding van de buitenlandervaring waardoor deze beter kan worden voorbereid. Daarnaast kan worden gezorgd dat de leeropbrengsten beter worden geborgd.

De tweede angst wordt voor een groot deel weggenomen door de learning agreements van het Erasmus+ programma. In een learning agreement is voorafgaand aan de mobiliteit het te volgen studie- of stageprogramma vastgelegd. Deze overeenkomst wordt ondertekend door student, de thuisinstelling van de student en de ontvangende instelling of bedrijf.

Hogescholen hebben daarnaast speciale trajecten ontwikkeld waarmee beide problemen omzeild worden. Enkele voorbeelden zijn:

- Stenden kent de Grand Tour. Studenten krijgen in het derde jaar de mogelijkheid om minoren of vakken te volgen bij de vestigingen van Stenden in Zuid-Afrika, Qatar, Thailand of Bali.
- Bij de NHTV zijn enkele mobiliteitstrajecten volledig ingekapseld in het curriculum. Zo gaan alle studenten van de Academy for Digital Entertainment drie weken naar een partner in het buitenland om een module video productions te volgen.

- De Hogeschool Utrecht kent 10 x 10 weken waarbij de studenten eerst tien weken van een minor bij de eigen hogeschool volgt en vervolgens tien weken bij een partner in het buitenland.
- Zuyd heeft het Young Professionals Overseas (YPO) waarbij studenten na een voorbereidend programma in Nederland stage gaan lopen in India, Zuid-Afrika, Tanzania, Nicaragua of Zambia.
- De Hogeschool Arnhem en Nijmegen heeft een langdurig samenwerkingsverband met maatschappelijke partners in Zuid-Afrika. Studenten kunnen bij deze partners stage lopen in multidisciplinaire projecten. Studenten doen op deze manier relevante werkervaring op in een team van verschillende disciplines en maken tegelijkertijd kennis met een geheel ander culturele setting, in een veilige, door de hogeschool ondersteunde setting.

3. Docentmobiliteit

3.1 De meerwaarde van docentmobiliteit

Niet alleen voor studenten is een buitenlandervaring belangrijk. Voor docenten is het net zo interessant en leerzaam om in een andere omgeving te werken. Hogescholen stimuleren hun medewerkers dan ook actief om een buitenlandervaring op te doen.

Hogescholen hebben verschillende redenen om docentmobiliteit te stimuleren. Allereerst is dit een goede manier om inhoudelijk nieuwe ontwikkelingen op het vakgebied te volgen. Een tweede aspect is dat tijdens uitwisselingen inzicht kan worden verworven in de didactische lesmethodes die landen hanteren. Het brengt docenten op nieuwe ideeën. Ten derde draagt het bij aan de ontwikkeling van het curriculum (doordat de docent internationale casuïstiek kan inbrengen in zijn lessen). Tot slot heeft de instelling er baat bij omdat de uitwisselen van personeel de onderlinge relatie met een partnerinstelling versterkt. Daarbij hoeft docentmobiliteit niet altijd de vorm te hebben van het doceren aan een buitenlandse instelling. Ook het bezoeken van internationale conferenties of workshops dragen bij aan de internationale competenties van docenten (Schemer, 2010).

Met het oog op bovenstaande voordelen heeft onder meer Hogeschool der Kunsten Den Haag docentmobiliteit onderdeel gemaakt van het professionaliseringsbeleid van de instelling. Zowel docenten als ondersteunend personeel wordt gestimuleerd om internationaal mobiel te zijn. Deze mobiliteit wordt gefinancierd uit middelen van Erasmus+ en de reguliere professionaliseringsmiddelen. Op de eigen website is een pagina (<http://www.kabk.nl/pagewideEN.php?id=0768>) waar medewerkers de relevante informatie terug kunnen vinden.

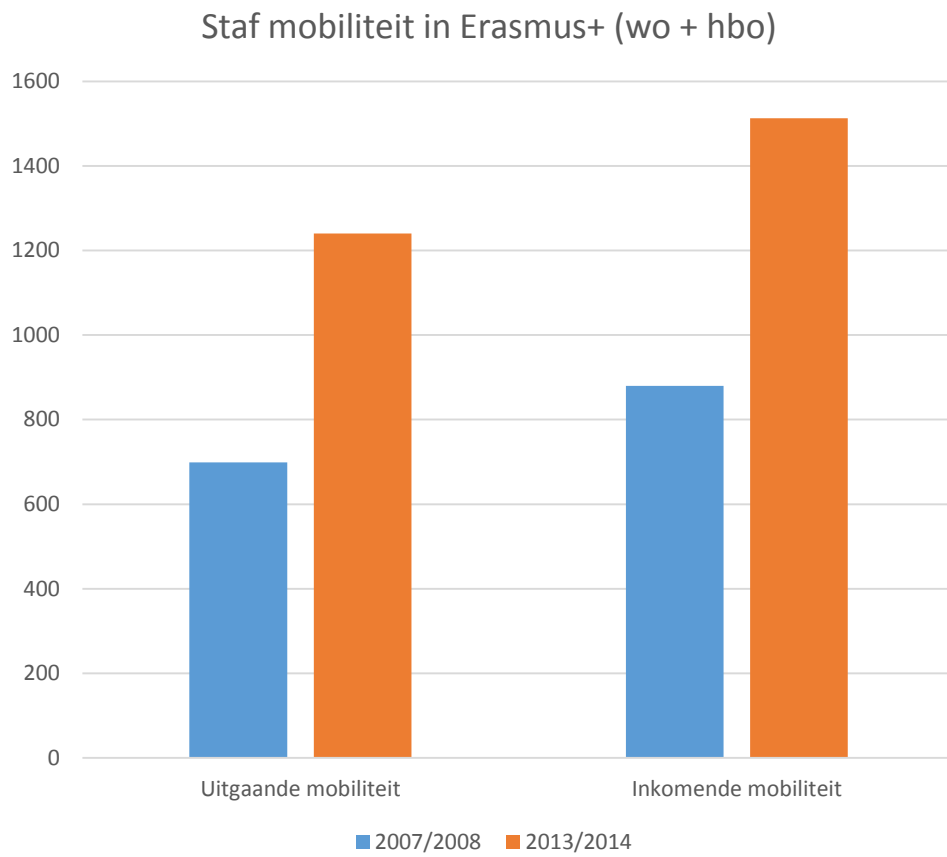
De ervaring bij Zuyd is dat uitgaande mobiliteit van docenten bevorderd kan worden door het aannemen van buitenlandse docenten. Hun aanwezigheid daagt de Nederlandse docenten namelijk uit om hun comfortzone te verlaten.

Tot slot hebben docenten een belangrijke rol in het enthousiasmeren van studenten om naar het buitenland te gaan. Alle International Offices melden dat docenten met een buitenlandervaring een stimulerend effect hebben op uitgaande mobiliteit van studenten. Het enthousiasmeert docenten, die daardoor bijdragen aan de bottom-up benadering van internationalisering.

3.2 Feiten en cijfers over docentmobiliteit

Er worden geen landelijke cijfers bijgehouden over mobiliteit van medewerkers van hogescholen. De enige beschikbare gegevens komen uit het Erasmus+ programma. Erasmus+ kent een mogelijkheid om stafmobiliteit te financieren. Uit de gegevens van Erasmus+ komt naar voren dat de uitgaande staf mobiliteit stijgende is.

Figuur 5: Uitgaande en inkomende staf mobiliteit gefinancierd door het Erasmus+ programma (ho-breed)



Bron: Europese Commissie

Conclusie

Hogescholen hebben de ambitie om hun studenten uit te rusten met de relevante, breed inzetbare kennis en internationale vaardigheden die zij nodig hebben voor hun toekomstige beroepsuitoefening in Nederland of daarbuiten. Daartoe hebben zij op verschillende manieren internationale vaardigheden in het curriculum van hun opleidingen verankerd.

Studiepuntmobiliteit is één van de middelen die hogescholen inzetten om studenten internationale vaardigheden te laten ontwikkelen. Uit de cijfers van het ROA blijkt dat van het cohort 2012-13 22,3% van de afgestudeerde studenten internationaal mobiel is geweest. Voor universiteiten geldt precies hetzelfde waardoor Nederland qua studiepuntmobiliteit tot de koplopers van Europa behoort.

Ondanks deze koppositie zitten hogescholen niet stil. Uit de uitvraag onder hogescholen blijkt dat zij zeer actief zijn op het gebied van internationalisering. De vier belangrijkste barrières voor uitgaande mobiliteit (financiën, taal, informatievoorziening en curriculum) worden op verschillende manieren aangepakt. Hogescholen investeren in beurzenprogramma's (extra Erasmusbeurzen, Holland Scholarship en eigen beurzenprogramma's), bieden taalonderwijs aan (online, bij talentcentra of verweven in het curriculum), hebben vele manieren ontwikkeld om studenten van informatie te voorzien en maken het voor studenten mogelijk om naar het buitenland te gaan door uitgaande mobiliteit in het curriculum in te passen.

Hogescholen zijn ook actief op het gebied van docentmobiliteit. De toenemende mobiliteit van docenten kan hen enthousiast maken om uitgaande mobiliteit van studenten te promoten. Daarnaast leveren zij een belangrijke bijdrage aan een bottom-up benadering van internationalisering.

Voor de komende jaren is ten aanzien van uitgaande studiepuntmobiliteit een vijftal aandachtspunten te benoemen:

1. Het verdient aandacht om beter zicht te krijgen op de gegevens van uitgaande mobiliteit. Hoe lang en voor hoeveel studiepunten gaan studenten naar het buitenland? Mogelijk dat een aangekondigd onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek hier in 2017 meer inzicht in geeft.
2. Hogescholen hebben een belangrijke emancipatoire rol en hebben dan ook aandacht voor het bevorderen van uitgaande studiepuntmobiliteit van eerste generatie studenten en studenten met ouders met een lagere sociaaleconomische status.
3. Er is vervolg onderzoek en kennisuitwisseling nodig naar de vraag hoe hogescholen de barrière van een lange scheiding van vrienden en familie (bedrijf) kunnen wegnemen.
4. Er bestaat behoefte om meer kennis uit te wisselen over de manier waarop hogescholen omgaan met beurzen.
5. Het inzetten van een buitenland ervaring in het kader van docentprofessionalisering kan bij een deel van de hogescholen worden verbeterd. Hogescholen die hierin voorop lopen kunnen hun kennis en ervaring delen.

Literatuur

- Bussemaker J., (2014). *De wereld in: Visiebrief internationale dimensie van ho en mbo* [Kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2014/07/15/kamerbrief-over-internationale-dimensie-van-hoger-onderwijs-en-middelbaar-beroepsonderwijs>
- Cheps (2008). *The bologna process independent assessment. First decade of working on the European Higher Education Area*. Geraadpleegd van http://opus.bath.ac.uk/18235/1/independent_assessment_1_detailed_rept.pdf
- European Commission (2016). *Erasmus+ statistics 2014*. Geraadpleegd van http://ec.europa.eu/education/library/statistics/2014/netherlands_en.pdf
- European Commission (2014). *The Erasmus Impact study: Effects of mobility on the skills and employability of students and the internationalization of higher education institutions*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostudent (201). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe*. Geraadpleegd van http://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EVSynopsisofIndicators.pdf
- EP-Nuffic (2013). *Internationaliseringsplannen van hogeronderwijsinstellingen: een vergelijkende studie*. <https://www.epnuffic.nl/documentatie/vind-een-publicatie/internationaliseringsplannen-van-hogeronderwijsinstellingen-een-vergelijkende-studie.pdf>
- EP-Nuffic (2014). *Studenten internationaliseren in eigen land*. Geraadpleegd van <https://www.epnuffic.nl/documentatie/vind-een-publicatie/studenten-internationaliseren-in-eigen-land.pdf>
- EP-Nuffic (2015). *Internationalisering in beeld*. Geraadpleegd van <https://www.epnuffic.nl/documentatie/vind-een-publicatie/internationalisering-in-beeld-2015.pdf>
- EP-Nuffic (2016). *Uitgaande studentenmobiliteit*. Geraadpleegd van <https://www.epnuffic.nl/documentatie/vind-een-publicatie/uitgaande-studentenmobiliteit.pdf>
- ESIB (2012). *Bologna with students eyes*. Geraadpleegd van <http://www.esu-online.org/asset/News/6068/BWSE-2015-online.pdf>
- Flanders Knowledge area vzw (2013). *Handboek Internationalisering*. Geraadpleegd van <http://www.handboek-internationalisering.be/nl/handboek/>
- NWS (2013). *Nederlandse studenten in het buitenland*. Geraadpleegd van http://www.wereldwijdestudenten.nl/wp-content/uploads/2013/11/NWS_Digitaal.pdf
- Schermer, K. (2010). *Internationalisering als uitdaging; een handreiking voor opleidingen in het HBO*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Vereniging Hogescholen & VSNU (2014). *Gezamenlijke visie internationaal*. Geraadpleegd van <http://www.vereniginghogescholen.nl/themas/internationalisering>
- Wit, de J.W.M. (2011). *De wet van de stimulerende achterstand?: Internationalisering van het hbo-onderwijs: misvattingen en uitdagingen* <http://kennisbank.hva.nl/document/458860>